

"UMANDI"ren EUZKAL-ELIZTIA Euskeraz idatzita

Urreztarazu'tar Andoni'k egiña eta "Kardaberaz - 4i, eta Gasteiz'ko Eset argitaletxeak argitara emona. 1989. 970 orrialde.

Leendik ere, leenen argitalpena, erderaz, 1955'garren urtean izan eban, 626 orrialde, Zarautz'eko Itxaropena" etxean egiña. Ba-dau bizkaieraz be. Askok eta askok elizti edo gramatika onetatik ikasi eben euren euskera ederra.

Eta orain axe bera ez, baiña antzekoa, osotua, ugaritu, edertu eta aunditua euskeraz eskintzen dausku. Urreztarazu maisu karrera egiña da. Nik kartzela-tik urtenda laster, 1942'antza ezagutu neban Gasteiz'en; orduan ere neba-arreba biak euskerazko klaseak emoten ebezan, eta arrezkero guztian orretan jardunak dira. Gero, Eibar'en, 1955'an, aren gramatikatik emon oi nebazan euskerazko klaseak. Eta azken urteotan euskeraz erakutsi eta idazteari txit emonak daukaguz biak.

Bere eliztia osatzeko oraiñarte agertu izan diran gramatikarik baliotsuenak esku artean izan ditu, elizonetatik agiri danez, Azkue eta beste batzuk buru garrantzitsu dirala; ots, gerra aurretik eta ostean, euskal errian ortzaz idatzi dan guztia irakurri eta aztertu izan dau bere gramatika biribiltzerakoan.

Ikaskaika dago gertatua, Eun eta larogeta zazpi guztira. Gai bakotxean ze-ze dakar bakotxari dagokiona ulerterrez eta egoki jarrita danak, euskal gaietan maisu danaren eskua agertzen dala.

Ona luzatu bage, eliztiaren aurkibidea, berak dakarrenez, abezeren jarraika:

"Abezea, aditza, a itzaren esanaya bestelutzen duten itzak, aditz-izen-orea, aditz-ezenen alkarkizunak, aditzondoak; adi-yaberik gabeko adizkiñak, agerrezkoak; alkarrekikoa, alkarren zentzunkideak diren atzizkiak, almonera, "arte" ta "alde" izetzen zentzunak asteko egunak, atzerako itzak, atzizkiak, aurrizkiak, "au" ta "ori" agererazeleen zentzu berezia; askar... Bakar... baldintzakoa, baiyeztekoa, bikondeak, elizti-kundea, erdizkiak, "ere", bere erabiltzea, erkatzea, esakuntza nagusia ta mendekoa, eziñera, galdekizuna, galdetzea, galdetzekoak... Galdetzekoen eratorritakoak, geigarriak, gutxigarriak, itz-elkartea, itzen motak, izena, izen-jokoa... Izenondoa, izenordeak... Izkiak, izkien aldatzea, kundea, lenengo asmo ta esan-nayak, Lokarritza, mugagabekoa, mugagabetasuna,

mugarrizkoa, mugagabekoa, noizko egunak, orduak, ots-antzekoak, oyu-itzak, sendotzekiak, soñu ta ikurrak, ukatzea, urteko illak, zati-izena, zenbakitzak...

Auxe dozu eliztiaren mamiña. Ikus daitezunez, ementxe dator ondo birin-duta edozein izkuntz-gramatikatan erabili oi diran ikas-goraberak guztiak; ez dautso ezertxok be iges egin. Liburu mardula, baiña guztiz interesgarria. Bear bada arriluko ziñan ainbeste itz-ezezaun ikusita; ez dira barriak be, edozein iztegitan datozanak baiño; arrigarri egin ba'yatzuz, zeure erruz da, ikasi ez dozuzalako, errezak eta doiñutsuak dozuz, errez-errez belarriak artzen dabe-zanak. Irakurri egizuz zortzi-amar ikaskai, astiro ta arduraz, eta igarri barik geratuko jatzuz. Eta gramatika osoaren jaube egíngo zara.

Egiñaz eta esanaz konturatzeko ez da txarra adibide lez agergarri bat jar-tea. Eta ona beingoan olako bat dalako liburuaren erdi erditik artuta, au da, 88'garren ikaskaía, oso-osorík.

LAROGETAZORTZIGAR'EN IKASKAYA

Aditz-jokoa

EGINKOR'A - IRAGANKOR'A - ADITZ LAGUNTZALEA
IZAN - AGINTZERA - IZAKAI-ADIZKIÑAK

irugařen notiñaren bakar-izakaya

Nik	D- e) -ZA- -Da-	N	
Zuk	e) -ZA- -ZU		edo: ZA- -ZU
Berak	B- e) -ZA		
Guk	D- e) -ZA- -GU-	-N	
Zuek	e) -ZA- -GU--TE		edo: ZA- -ZU--TE
Berak	B- e) -ZA- -TE		

Irugařen notiñaren bakar-izakaya

Ník	D- -IT- -ZA- -Da-	N	
Zuk	IT- -ZA- -ZU		
Berak	B- -IT- -ZA		
Guk	D- -IT- -ZA- -GU-	N	
Zuek	IT- -ZA- -ZU- -TE		
Berak	B- -IT- -ZA- -TE		

Jaítako erak: DEZADAN, EZAZU, ..., íragangaitzetan agírí zíran beren mala-koak bezela, eztira bakarik erabiltzen, aditz iragankoñaren izenarekin, bi itzez-ko eraz baiño.

Etoñ ere, eztatoz IZAN'etik, bere eratorritako EZAN'etik baizik; baña azken itz ori, zentzunik emateko, ezta bakarik erabiltzen.

Lenengo notiñetan, asteko D- ikusten dugu, irugařen notiñaren izakaya adierazteko, len besteetan be agiri-izan danez; eta amaitzeko -N, laguntzale

iragangaitzean bezela; ta izki onek, emen ere, era oyei menekoeraren bedegartasuna ebaten die, era au ikasteen ikusiko dugunez.

Bigaren notiñetan, -ZA- efoa agertzen da, bakarrik edo geikia dan e) izkierenkin, EZA-; ta adi-yabea adierazteko amayerak.

Eta irugañen notiñetan, asteko B- ikusten da, era ontako bedegara dan izkia.

Eginkizunak

1. Lenengo lauki ontan, sei notiñai dagozkien EZAren era iragankorak ipiñi bear dira eta aska-izakayaz; kulatzen ordez, esan eta idatzeko:

	Bakar-izakayaz	Aska-izakayaz
Nik	Dezadan	
Zuk		itzazu
Berak	Beza	
Guk	...	ditzagun
Zuek	Ezazute	
Berak		bitzate

2. Ufengo esakuntzetan, aditzera iragankorak agertzen dira; oyetan, baka-izakayezkoak diranak askafekoen bidez aldatu bear dira, ta alderantziz, aska-izakayezkoak baka-izakayezkoen bidez; era berean, bayezkoak ezezkoen bidez eta ezezkoak bayezkoen bidez ere aldatzeko; kulatzen ordez, esan eta idatzi:

Gutxiago *jan ezazu* ez gaxotzeko; ... - *Ez ditzadan* iñoiz orélako asmoak *ukan*; ... - *Ikasi beza* mutil orek gero ta geyago; ... - *Ez dezagun lo-egin* zure adiskideak etxetik joan arte; ... - *Layatu ezazute* zuen soloa Goyeñ'n dagiten bezala; ... - *Galbaitu bitzate* gari ta garage!' guzti oyek lenbailen; ... - *Irauli dezadan* etxe-auñean egur-gurdi ori; ... - *Landatu itzazu* zure baratzean zugatz igalidunak geyago; ... - *Ez bitza jaitzi* bere ardiak beste artzañak eldu arte; ...

añ aundi ori bidetik at, afez jartzeko; ... - *Ez itzazute* oindiñi iñausi, ez udareondo ez eta sagrañdoak ere; ... - *Ez bitzate eralki* emen igararik oraintxe ekari dituzten urunak; ..

3. Oitura dugunez, emengo galderal erantzun egoki bana eman, esanez eta idatziz:

Kendu ezazu ori ortik!: Zer nai duzu nik kentzea? ... - Nundik nai duzu ori kentzea?; ... - Ori ortik kentzea oyei eskatu al diezu? Ez, ... zuri baño. -- Ona etortzea gebendu bailete, ez zinduzteketeen ikusiko: Nork ez gindukean ikusiko, ona etortzea gebendu bellote?

Nortzuk ez zituzketean ikusiko, ona etortzea gebendu bailete?...

Nik ikusiko al zindukedan ona etortzea gebendu balidate?; Ez, zuk ere ... -- Egiazko euzkaltzaleak beren asmoak edonun zabalduko lituzkete: Nortzuek zabalduko lituzkete beren asmoak edonun?; ... -Zer zabalduko lukete edonun egiazko euzkaltzaleak?; ... -Zuk ere zure asmoak edonun zabalduko al zenituke? Bai, nik ere ...- Ez zitzaigun iñor urbildu: Nori etzitzayon iñor urbildu?;... Nor ez zitzaizuen urbildu?; ... -Niri iñor urbildu al zitzaidan?; Ez, zuri ere ... --Zer uste-izango lukete, berak egin dutena gerok egingo bagenu?; gaizki egongo litzakela uste izango lukete, berak egin dutena zerok egingo bazenute: Ongi

egongo litzakela uste al izango al lukete, berak egin dutena gerok egingo bage-
nu? ... Nork uste izango luke, egin duena zuk egingo bazenu, gaizki egongo li-
tzakela?; ... - Eta zuek egin duzutena guk egingo bagenu, gaizki egongo litz-
akela uste-izango al zenukete?; Ez, guk ..., baizik. -- Beren bazkariaren ondaki-
ñak utziko balizkigute, ez genieke ezer esango: Nori ez zeniokeete ezer esango,
bere bazkariaren ondakiñak utziko balizkizue, ez genieke ezer esango: Nori ez
zeniokeete ezer esango, bere bazkariaren ondakiñak utziko balizkizue?; ... - Eta
beren bazkariaren ondakiñak utziko balizkizute, ezer esango al zeniekete?; ...
- Zuk ezer esango al zenidake nire bazkariaren ondakiñak utziko banizkizu?;
Ez, nik ere ... -- Jakin beza aurofiek lenbailen, egin bear duena: Nork jakin bear
du lenbailen, egin bear duena?; ... - Zer jakin bear du aur oek lenbailen?; ... -
Zuek ere lenbailen jakin bear al duzute, egin bear duzutena?; Bai, guk ere ... --
Beren maitasafeetaz zuzpertuko bazinduztee?!: Obeto egongo al ziñakete
beren maitasafeetaz zuzpertuko bazinduztee?; ... - Nola egongo ziñakete
obeto?; ... - Ni ere obeto egongo al nintzake beren maitasafeetaz zuzpertuko
banindute?; Bai, zu ere ... --- Esan zenidan onezaz, ez niekean ez izategingo;
Nork ez ziekean ezer itzegingo, esan nion onezaz?; ... - Zertaz ez zeniek-
ean ezer itzagingo?; ... - Guk ezer itzegingo al geniekean, zuek esan zeniguten one-
zaz?; Ez, zuek ere ... -- Itxasertzeko arkaitz aundienak erakutsiko nizkizueke:
Nork erakutsiko lizkiguke itxasertzeko arkaitz aundienak?; ... - Zer erakutsiko
zeniguke?; ... - Guk erakutsiko al genizkizueke itxasertzeko arkaitz aundienak?;
Ez, ... baño. -- Orduan ez ninduten ikusi ornen, jabearengana zurekin joan nint-
zanean : Nor etzuten ornen ikusi, jabearengana nirekin joan ziñanean?; ... -
Noiz ez zinduten ikusi omen?; ... - Gu ikusi ornen ginduzten jabearengana zue-
kin joan giñanean?; Ez, zuek ere ... -- Ofaztu ezazu ondo zure burua! : Nork
ofaztu bear du ondo bere burua?; ... - Nola ofaztu bear dut nire burua?; ... -
Nor ofaztu bear du ondo orek?; Bere burua ... -- Iltzatu itzazute kutxa oyek len-
bailen! : Nortzuek iltzatu bear dituzte kutxa oyek lenbailen?; ... - Zer iltzatu bear
dugu lenbailen?; ... - Eta nik ez al ditut iltzatu bear kutxa oyek lenbailen?; Ez, ...
baizik. -- Senda beza bere burua alik eta ongienik! : Nork sendatu bear du bere
burua alik eta ongienik?; ... - Nor sendatu bear du oek alik eta ongienik?; ... -
Gexo ayek ere beren burua alik eta ongienik sendatu bear al dute?; Bai, ayek
ere ... -- Irabazleek ez zuketean ainbeste jardukiko : Nortzuek etzuketean ain-
beste jardukiko?; ... - Nola etzuketean jardukiko?; ... - Zuek ainbeste jardukiko
al zenuketean?; Ez, guk ere ... -- Oso pozik egongo ziñaketean, .garaiz aldu
baziñate bezela : Nortzuk egongo zitzaketean oso pozik, garaiz aldu balira
bezela?; ... - Nola egongo giñakean oso pozik?; ... - Ume ori ere oso pozik
egongo al zitzakean, garaiz eldu balitz bezela?; Bai, ume ori ere ...

4. Emen ipui biren beri ematen da, ta, guzia ongi irakuñ ondoren, ipui oyen
mami ta zertzeladak adiskide bati egingo zayon gutun batean idatzi bear dira,
norberaren arauz :

"MARI'REN MOÑ OYAK"

"Jentilak Leizadi'ko arpe batean bizi zirala, egundoko izar eder bat odeye-
tan agertu zan.

Alako izava ikusi zutenean, jentil ayek erabat ikaratu ziran, ta Ludi'an zer
gertatu bear ote zan ezin asmatu rik zebilzten.

Alako batean, arpe bafuan erdi-itxututa zegoen jentil zaí bat ataka aufera atera ta, betazalak endayaz zabaldurik, odayetara begíra jafl zuten, antz emango ziola-ta.

Bai ta, ikusi orduko, deadar egin : -Ai, ene umeak...! "Kismie" jayo duk, galduak gaituk oraintxe. Bota nazazute ní emendik gain-bera.

Jentiek Jesukristo'ri "Kismie" deitzen zioten...

Gero, Kristau-asmoa Ludi'an zabaltzen asi zanean, jentil guziak sakabanatu ta bereala galdu ziran...

- Ta, zure jakin-min ori ase al duzu, euzkalduna...?

- Azkeneko galdera bat egingo dizut, galdetzen uzten baldin badidazu.

- Galdetu, galdetu...!

- Tartalo'ren izena aipatu didazu lenago. Zein zan Tartalo ori?

- Tartalo, gaiztoa zan. Bekokiaren erdian zeukan begi bakaí aundi bat, eta Aizkofi'ko arpe batean bizi zan...

- Zergatik esaten didazu Tartalo gaiztoa zala...?

- Tartalo'k mendiko piztiak jaten zituen; baña kristauren bat aíapatu ezkerore...

- Jaten zituen...?

- Bai, orixe...!

- Ta bizi al da oraindik?...

- Esango dizut nola íl zan : Beín bi anai aíapatu zituen. Biak, mutil gazteak. Arpara eraman, atea itxi ta, ayetako baten buíuntzia sartu ta, eíeta, jan zuen. Besteari, beriz, eraztuna jari zion atz batean, ezin kentzekoa.

Bazkalondoan loak artu zuen Tartalo,.. Orduan baste anayak, bizi zanak, buíuntzia sutan goritu ta bere begi bakafetik sartu zion Tartalo'ri.

Tartalo'ren oíu ta gaíaxiak...! Itxu geratuaíen, ba-zuen indaíra, ta mutilaren bila zebilen; ardi-naíu pila batean gordeta zegoen gure mutil ori. Mutila eíezago bilatzeko, Tartalo'k ardi-naíuak arpetik lekorera bota zituen. Bai ta mutila ere, naíuekin batera.

Ekiten dio mutilak aldapa-bera laisterka. Baña atzean zeraman eraztuna asi zan deika ; -Emen nago...!, emen nago...!

Deadar ayetara, Tartalo laisterka be mutilaren ondoren. Mutilak bere burua galbidean ikusi zuenean, atza ebagi ta, eraztun ta guzi, osin aundi batera bota zuen... Bai ta Tartalo ere, eraztunaren atzetik, osinera... Bertan ito zan".

Orrelaxe daukaguz beste ikaskai guztiak be. Lenengo gafaren azalpena, gaiderei erantzuna, ipuin edo beste euskal lanen baten zatia andik edo emendik artuta. Ikaskaí asko dirala? Bai, eun eta 87; baiña artetsu irakurriz eta pízkat gogoznartuz ba'zoaz, igarri barik jaubetzen zara gura izkuntza ederrez.

Arrínda'ren "Jainko txikiak" (17-8-9'gn. ofialdeetan)
Aita Onaindia